

VIKBA11 Selekční jazyky 1

Úvod do problematiky

Přednáška č. 3 (kombinované studium) – 30.11.2007

*Filozofická fakulta Masarykova Univerzity, Kabinet knihovnictví -
Ustav české literatury a knihovnictví
podzim 2007*

Mgr. Josef Schwarz
schwarzjv@seznam.cz

Tvorba a správa SJ

Metodika SJ

- ◆ metodika tvorby (implementace) SJ
- ◆ metodika správy (aktualizace) SJ
- ◆ metodika využívání (indexace, vyhledávání) SJ

Obecná metodika implementace SJ

1. Rozhodnutí o implementaci SJ
2. Volba typu SJ
3. Základní vymezení tematického rozsahu SJ
4. Průzkum existujících SJ
5. Volba způsobu implementace
  - tvorba vlastního SJ
  - modifikace existujícího SJ
  - převzetí existujícího SJ

Metodika tvorby SJ

1. Podrobné vymezení tematiky
  - vymezení jádra SJ
  - vymezení hraničních oblastí SJ
2. Volba systému třídění, faset, tematických oblastí
3. Volba charakteru pořadacích znaků a slovníku SJ
4. Excerptce LJ
  - ◆ deduktivní metoda
  - ◆ induktivní metoda
5. Zpracování excerptce a tvorba PZ
  - ◆ pre/postkoordinace, specifičnost, homonymie, synonymie
6. Strukturace PZ
7. Prezentace SJ

Převzetí existujícího SJ

1. Volba SJ
2. Cizojazyčný SJ: Překlad/převod
  - problémy se strukturou
  - problémy s lexikem

Specifické otázky tvorby SJ

Prameny

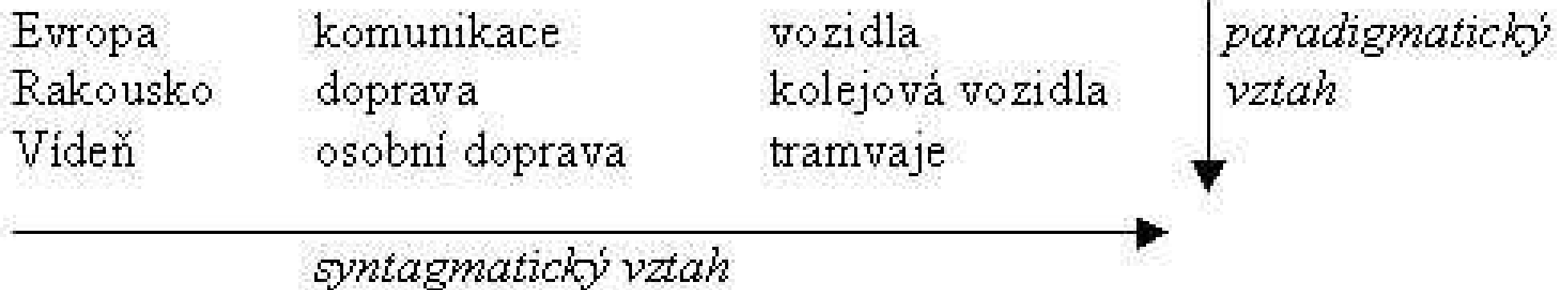
- ◆ ČSN 010193
- ◆ ČSN 010172
- ◆ Aichison, J., Gilchrist, A., Bawden, D.
Thesaurus construction and use : a practical manual. 4th ed. Chicago : Fitzroy Dearborn Publishers, c2000. 218 S. (v knihovně FF MU)

Vztahy mezi pojmy

- ◆ aposteriorní (syntagmatické)
- ◆ apriorní (paradigmatické)

Příklad:

Typy pojmů

◆ konkrétní entity

- předměty, věci a jejich části (př.: opice, stavby, květináč)
- materiály (př.: cement, dřevo, bavlna)

◆ abstraktní entity

- činnosti a události (př.: evoluce, dýchání, lyžování)
- vlastnosti věcí, materiálů n. činností (př.: síla, přesnost, viskozita)
- obory n. vědní disciplíny (př.: fyzika, psychologie, informační věda)
- měřicí jednotky (př.: kilogram, metr, ampér)

◆ individuální jednotky (identifikátory)

- geografická jména
- jména osob
- jména organizací
- jména výrobků

Tvar LJ

◆ substantivum n. substantivní slovní spojení

■ adjektivní

- ◆ modifikátor (adjektivum), základ (substantivum) *(př.: ženská práva, elektronická média, autodráhy)*

- s předložkovou vazbou *(př.: kurzy pro pokročilé, školy pro nevidomé děti)*

◆ adjektiva, příslovce, slovesa

- ◆ do ŘS se obvykle nezařazují
- ◆ výjimky

Tvar LJ (pokr.)

◆ singulár/plurál

■ plurál:

- ◆ počítatelná substantiva (př.: *planety, děti, akvária*) (ale: části těla sg. (př.: *ústa, hlava*))

■ singulár

- ◆ nepočítatelná substantiva (př.: *sníh, pára, nikl*) (ale: třídy s více členy pl. (př.: *cukry, jedy, mouky*))
- ◆ abstraktní pojmy (př.: *autorita, vodivost, kapitalismus*) (ale: třídy s více členy pl. (př.: *biologické vědy, chemické reakce*))
- vyjádření odlišných pojmů pomocí sg./pl. (př.: *cukr/cukry, mýtus/mýty*)

◆ homografy, polysémy

- relátor (př.: *tiskárna (stroj) x tiskárna (budova); nafta (surovina) x NAFTA (organizace)*)

Volba deskriptoru/nedeskriptoru

- ◆ pravopis
  - dublety (*př.: sirup x syrob; salnitr x sanytr*)
- ◆ zkratky a akronymy (*př.: UNICEF, OSN, ČEDOK, LIS*)
- ◆ přejatá slova (*př.: software x programové vybavení; perestrojka x přestavba; gender studies x genderová/rodová studia*)
- ◆ slangové termíny a žargon (*př.: hippies, íčko, koks*)
- ◆ obecné názvy a obchodní názvy (*př.: polytetrafluorethylen x teflon*)
- ◆ běžné názvy a vědecké názvy (*př.: bubo bubo x výr velký; arthritis uratica x dna*)
- ◆ místní názvy (*př.: Vídeň x Wien; Holandsko x Nizozemí/Nizozemsko; Česko x Česká republika*)

Poznámky

- ◆ **poznámka o rozsahu** *(př.: režijní náklady - Výdaje vynaložené podnikem, které nejsou přímo ztotožnitelné s náklady na výrobu.)*
- ◆ **indexační poznámka** *(př.: mezinárodní nástroj - Uveďte ve spojení s danou organizací)*
- ◆ **historie LJ** *(př.: deskriptor zařazen v roce 1998)*
- ◆ **zdroj LJ** *(pramen použitý při výběru lexikální jednotky)*

Sousloví

◆ **sémantický rozklad – nedoporučuje se** (př.: *barometr*
= *tlak + měření + přístroj*)

◆ **syntaktický rozklad** (př.: *knihovnické časopisy = knihovnictví + časopisy*)

◆ **sousloví ponechaná beze změny:**

- **sousloví je běžné a užívané** (př.: *informační zdroje, invalidní vozík*)
- **rozklad vede ke ztrátě významu** (př.: *filozofie dějin, letadlová loď*)
- **sousloví obsahuje vlastní jméno** (př.: *Bradfordův zákon, Planckova konstanta*)
- **modifikátor ztratil původní význam** (př.: *lehký průmysl*)
- **modifikátor bez přímého vztahu** (př.: *stromová struktura*)
- **sousloví se „středním členem“** (př.: *benzinový motor*)
- **synkategorematická substantiva** (př.: *umělé květiny, čokoládová vejce, světelný rok*)

Sousloví (pokr.)

◆ Sousloví rozložená

- Základ: vlastnost/část x
modifikátor:nositel/celek (př.: *lodní motor = lodě + motory*;
knihovní personál = knihovny + personál)
- Činnost/objekt (př.: *signování knih = signování + knihy*; *indexace článků = indexace + články*; *stěhování ptáků = stěhování + ptáci*)

◆ Příklad pravidel pro sousloví

- Appendix A – AAT compound term rules. In Aichison, J., Gilchrist, A., Bawden, D. *Thesaurus construction and use : a practical manual*. 4th ed. Chicago : Fitzroy Dearborn Publishers, c2000.

Kvazisynonyma

◆ **Antonyma** (*př.: anotovaný záznam x neanotovaný záznam; zákonnost x nezákonnost*)

◆ **Hierarchizace vztahu ekvivalence**

- (*př.: kompaktní disky
EKV CD, CD-R, CD-I, CD-R, CD-RW*)

Hierarchický vztah

◆ **Generický – rod/druh** (př.: *informační instituce PD knihovny*)

◆ **Partitivní**

■ **Tělesné systémy a orgány** (př.: *kostra -> lebka -> nadočnicové oblouky*)

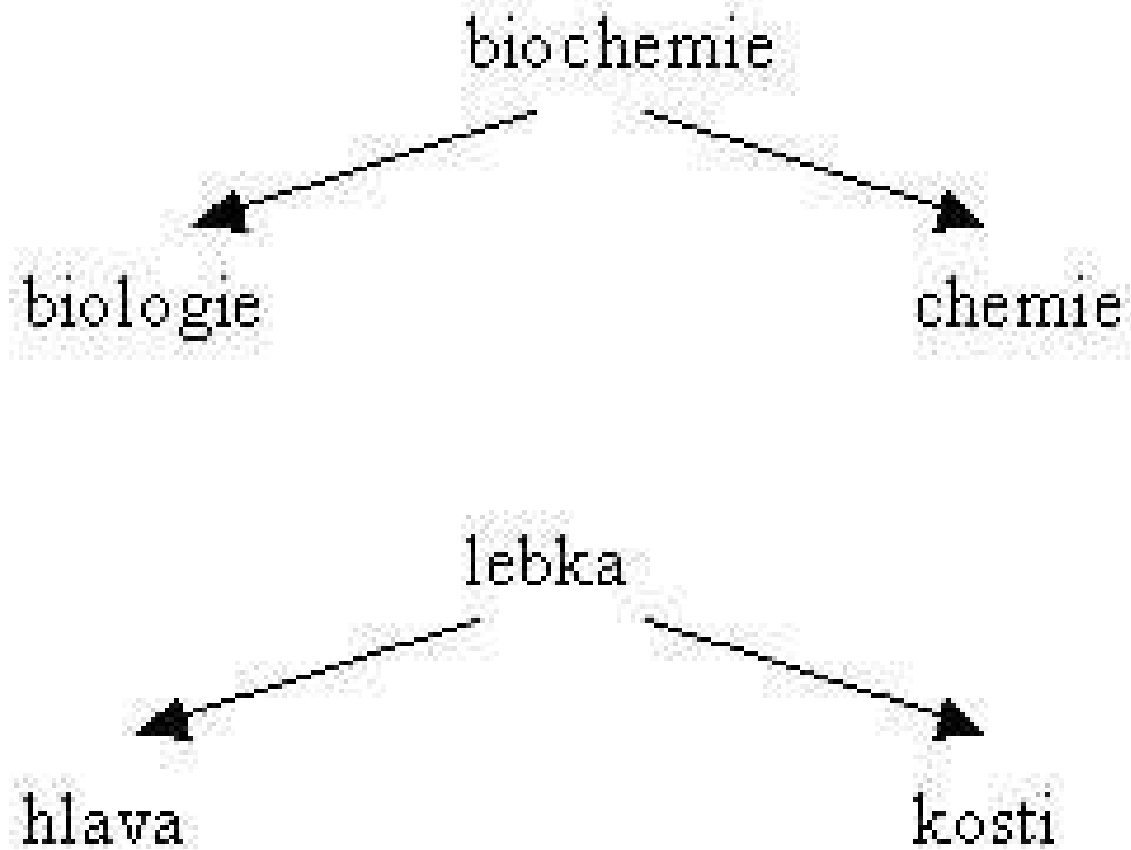
■ **Geografie** (př.: *Evropa -> Rakousko -> Vídeň*)

■ **Vědní disciplíny** (př.: *jazykověda -> obecná jazykověda -> gramatika*)

■ **Hierarchické společenské struktury** (př.: *univerzita -> fakulta -> katedra -> kabinet*)

◆ **Kauzální** (př.: *mezinárodní organizace -> OSN, NATO, EU*)

Polyhierarchie

Asociace

- ◆ Disciplína/objekt *(př.: informační věda -- informace)*
- ◆ Úkon, proces/konatel, nástroj *(př.: katalogizace – katalogizační pravidla)*
- ◆ Činnost/výsledek *(př.: katalogizace – katalogizační záznam)*
- ◆ Činnost/předmět *(př.: indexace -- dokument)*
- ◆ Pojem/vlastnost *(př.: informace -- pravdivost)*
- ◆ Pojem/původ *(př.: Francouzi -- Francie)*
- ◆ Kauzální souvislost *(př.: nemoc -- léčení)*
- ◆ Věc/agens působící proti ní *(př.: rostliny -- herbicidy)*
- ◆ pojem/jednotka měření *(př.: informace -- bit)*
- ◆ synkategorematické výrazy *(př.: čokoládová vejce – vejce; umělé květiny -- květiny)*